

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, Ilișua – Arcobadara, castru, vicus, ceramică, opaițe
Mots cléé: Dacia Porolissensis, Ilișua – Arcobadara, camp romain, vicus, lampes a huile

În urma numeroaselor campanii de săpături de la Ilișua, identificată epigrafic cu antica *Arcobadara*, s-a acumulat o impresionantă cantitate de artefacte care nu fac decât să evidențieze intensa viață economică care a pulsat aici în urma amplasării castrului auxiliar, urmată de formarea unei bogate și întinse așezări romane. Prelucrarea inventarului, menit să sistematizeze diversele categorii de obiecte, în vederea întocmirii monografiei arheologice a condus la catalogarea mai multor categorii de piese: fibule¹, monede², inscripții și monumente sculpturale³, bronzuri emailate⁴, unelte⁵.

Lămpile formează o sursă importantă pentru cunoașterea vieții socio-economice și comerțului în care era angrenată o zonă sau alta. Datorită faptului că făceau parte din viața cotidiană lămpile se pliau pe mode și gusturi variate, diferite de la o perioadă la alta și de la provincie la provincie. Prin aceasta, alături de alte categorii, dețin o valoare cronologică, pe care succesivele tipologii s-au străduit să le nuanțeze, care permit datarea mai precisă a diverselor complexe arheologice. Provincia Dacia dispune de cataloage pentru majoritatea centrelor urbane și militare: *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*⁶, *Apulum*⁷, *Potaissa*⁸, *Tibiscum*⁹, *Porolissum*¹⁰, *Micia*¹¹, *Buciumi*¹², *Gilău*¹³, *Gherla*¹⁴, nelipsind nici tratări globale referitoare la întreaga provincie¹⁵. Lucernele provenind de la Ilișua au fost prezentate într-o serie de studii și cataloage¹⁶ sau doar ilustrate, fără descriere și precizarea contextului arheologic¹⁷. Numărul semnificativ de opaițe acumulate în urma cercetărilor din ultimele decenii și dorința de a pune la dispoziția specialiștilor întregul lot de piese întregi și fragmentare cunoscute au impus o astfel de abordare. Lucrarea se oprește doar asupra lămpilor ceramice după ce anterior au fost discutate opaițele

1 Protase, Cociș, Gaiu 1993; Gaiu, Cociș 2001.

2 Ardevan 1997.

3 Wollmann, Ardevan 2006; Gaiu, Zăgreanu, 2006.

4 Gaiu 2007.

5 Gaiu 2001.

6 Alicu 1977; Alicu 1979; Alicu 1994; Alicu 2006.

7 Băluță 1961; Băluță 1965; Băluță 1999.

8 Cătinaș 1996; Cătinaș 2002.

9 Benea 1996.

10 Gudea 1989; Cosma, Egri, 2007

11 Gheorghită 1975; Băluță 1977.

12 Gudea, Cosma 2003; Gudea, Cosma 2006.

13 Isac, Roman 2001

14 Protase, Gudea, Ardevan 2008, 107- 111, pl. LXXXIII – LXXXVI.

15 Băluță 1983; Roman 2006; Roman 2009

16 Gostar 1961; Băluță 1983; Băluță 1996.

17 Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII – XLI; Protase, Gaiu 1997.

Corneliu Gaiu

Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud
e-mail: corneliugaiu@gmail.com

din bronz¹⁸. Piesele se înscriu în tipuri bine cunoscute produse în centre cu tradiție, italice sau din provincii, aduse odată cu trupele sau importuri, altele fiind produse provinciale produse ale officinelor locale. Unele opaițe puteau să fie realizate chiar în atelierele ceramiștilor din *Arcobadara*, unde în afară de cuptoare s-au găsit tipare, poansoane și ștampilele unor meșteri locali¹⁹, fără a se fi descoperit până în prezent tipare pentru modelarea lucernelor care să le ateste în mod direct.

După tehnica în care au fost lucrate la Ilișua se întâlnesc opaițe lucrate la roată și opaițe modelate în tipare. Din prima categorie fac parte cele câteva exemplare cu bazinul rotund și orificiul larg (nr. 2 - 7), din categoria așa numitelor „lămpi cu seu” (84, 88). Ele au fost catalogate de către Cristian-Aurel Roman într-un studiu dedicat acestei serii de lămpi²⁰, fiind prezente în descoperiri din secolele II-III la Buciumi, Căței, Gilău Ilișua și Porolissum în Dacia Porolissensis²¹.

Din punct de vedere tipologic se disting o varietate relativ redusă de tipuri:

I. Lampă cu volute (nr. 1, 19?)

Opaițele cu volute își au modelul în lămpile de bronz și se caracterizează prin rezervorul circular tronconică cu discul concav și ciocul triunghiular sau rotunjit, decorat cu volute²². În funcție de terminația ciocului, triunghiulară sau rotundă, Loeschcke împarte acest tip în două grupe²³. Corpul este rotund, cu discul concav decorat în general cu scene mitologice, personaje, reprezentări zoomorfe sau vegetale, încadrat de cercuri concentrice. În diversele tipologii ele au fost clasificate în funcție de dimensiunile ciocului, terminația volutelor și raportul dintre cioc și bazin în mai multe grupe care au marcat evoluția acestui tip de-a lungul sec. I și începutul sec. II²⁴. Acest tip de opaițe, fără a fi extrem de frecvente, apar în Dacia ca importuri italice la în contexte datate în general în primele decenii ale sec. II²⁵. Exemplarul de la Ilișua este de proveniență italică, cel mai probabil adus de către militarii care au amenajat castrul traianic, piesa fiind descoperită într-una din barăcile primului castru de pământ. Decorul de pe disc, un cap de cal, se regăsește pe o lucernă de la Tibiscum²⁶.

II. Lămpile cu corpul rotund și cioc puțin ieșit în afară (nr. 2, 4 - 5) aparțin tipului V din tipologia realizată de D. Alicu²⁷, care datează exemplarele de la Ulpia Traiana la mijlocul sec. II.

III. Lămpile cu disc cu cioc cordiform (nr. 9 - 12, 17 - 18, 20 - 22).

O altă categorie de opaițe care se evidențiază între piesele descoperite la Ilișua sunt cele cu bazinul rotund, ciocul scurt, cordiform sau rotunjit, discul concav, bordura decorată, toarta discooidală, eventual perforată. Este una din formele cu o largă răspândire, a cărei producție debutează în a doua jumătate a sec. I fiind difuzată de-a lungul sec. II - III²⁸. Respectivul tip cu o mulțime de subtipuri și variante în funcție de raportul dintre bazin și cioc și decorul discului și bordurii a fost încadrat de Loeschcke în tipul VIII. În Dacia ele circulă atât prin import cât și urmare a unei producții locale²⁹. Pentru acest tip de lampă D. Alicu delimitează nu mai puțin de șapte variante, toate însumate tipului VII din tipologia întocmită³⁰. În catalogul pieselor din Dacia Porolissensis au fost inventariate un număr de 22 exemplare, cele mai numeroase datate în sec. II, dar și unele cu circulație în sec. III³¹, confirmată și de piesele găsite la Ilișua.

18 Gaiu, 2007.

19 Christescu 1929, 68 - 70; Pop 1994, 42.

20 Roman 2000.

21 Roman 2006, 25 - 30.

22 Loeschcke 1919, 212 - 220, tipul I; Dressel tipul 9; Iványi 1935, 10 - 11, tip I; Alicu 1994, 41 - 44, tipul I.

23 Loeschcke 1919, 212 - 222.

24 Iványi 1935, 10 - 11.

25 La Ulpia Traiana Sarmizegetusa apar și copii locale ale amintitului tip de lucerne, Alicu 1994, 42 - 43; Roman 2009, 35.

26 Benea 1990, 152, fig. 12/5.

27 Alicu 2006, 41.

28 Gualandì Genito 1977, 133. Piese de la Ilișua se încadrează majoritar în grupa II C din clasificarea acesteia.

29 Băluță 1977, 211; Benea 1990, 143.

30 Alicu 1994, 48 - 51; Alicu 2006, 96 - 105.

31 Roman 2009, 39 - 40.